

94 (ЧУКР)
5-00

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ НОВІТНЯ ДОБА

УКРАЇНА НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ 1917—1921 рр.

УКРАЇНА В 20—30-ті РОКИ ХХ ст.

УКРАЇНА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

УКРАЇНСЬКА РСР У 1945—1991 рр.

УКРАЇНА ЗА ДОБИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

94(477)
I-90

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ НОВІТНЯ ДОБА

Навчальний посібник

За редакцією академіка НАН України В. М. ЛИТВИНА

A 1 2 0 7 2 5

УДК 94(477)"19/20"(075.8)

ББК 63.3(4УКР)я73

I-90

АВТОРИ:

В. М. Литвин, д-р іст. наук, проф., акад. НАН України (керівник авторського колективу); **В. Ф. Колесник**, д-р іст. наук, проф., чл.-кор. НАН України; **А. Г. Слюсаренко**, д-р іст. наук, проф., акад. НАН України; **М. А. Боровик**, канд. іст. наук, доц.; **І. К. Патриляк**, канд. іст. наук, доц.; **О. І. Петасюк**, канд. іст. наук, доц.; **С. Ф. Пивовар**, канд. іст. наук, проф.; **А. М. Пижик**, канд. іст. наук, доц.; **Г. П. Савченко**, канд. іст. наук, проф.; **О. О. Сморжевська**, канд. іст. наук, доц.; **Г. С. Черевичний**, канд. іст. наук, доц.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

В. М. Даниленко, доктор історичних наук, професор, чл.-кор. НАН України;
Ю. О. Ніколаєць, доктор історичних наук, професор;
І. І. Дробот, доктор історичних наук, професор

*Затверджено Вченою радою історичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Протокол № 9 від 23 червня 2011 р.)*

Навчальний посібник написаний колективом кафедри новітньої історії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка на основі багаторічного досвіду наукових досліджень проблем української історії та викладання курсу «Новітня історія України». У ньому із сучасних методологічних позицій осмислюється значний фактичний матеріал, узагальнюються здобутки історіографії, а також нові факти суспільного життя. Його структура і зміст відповідають навчальній програмі дисципліни. Містить він і завдання для самостійної роботи, термінологічний словник та іменний покажчик.

Для студентів історичних спеціальностей вищих навчальних закладів. Прислужиться всім, хто цікавиться новітньою історією України.

ISBN 978-617-572-038-7

© Литвин В. М., Колесник В. Ф.,
Слюсаренко А. Г. та ін., 2012
© «Академвидав», 2012
© Штогрин В. М., дизайн книги,
обкладинки, 2012

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
РОЗДІЛ 1. УКРАЇНА НА ПОЧАТКУ ХХ ст.	10
1.1. Соціально-економічне становище Наддніпрянської України	10
1.2. Суспільно-політичне життя Наддніпрянщини	22
1.3. Соціально-економічне становище Галичини, Буковини і Закарпаття	46
1.4. Суспільно-політичний та національний рух на західноукраїнських землях	52
1.5. Перша світова війна та Україна	65
РОЗДІЛ 2. УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ 1917—1921 рр.	84
2.1. Початок Української революції. Державотворча діяльність Центральної Ради	84
2.2. Українська Держава	99
2.3. Встановлення більшовицько-радянського режиму	118
2.4. Українська Народна Республіка за доби Директорії	133
2.5. Проголошення Західноукраїнської Народної Республіки. Внутрішня та зовнішня політика ЗУНР	151
РОЗДІЛ 3. УКРАЇНА В 20—30-ті РОКИ ХХ ст.	168
3.1. Нова економічна політика в Українській СРР	168
3.2. Індустриалізація та колективізація в Українській СРР	177
3.3. Утворення СРСР. Статус України у складі Радянського Союзу	188
3.4. Національно-культурна політика більшовиків в Україні	195
3.5. Суспільно-політичні процеси в радянській Україні. Масові репресії	216
3.6. Західноукраїнські землі в складі Польщі, Румунії та Чехословаччини	231
РОЗДІЛ 4. УКРАЇНА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	246
4.1. Україна напередодні та на початковому етапі Другої світової війни (1939—1941)	246
4.2. Бойові дії на території України в 1941—1944 рр.	254
4.3. Окупаційний режим Німеччини та її союзників в Україні (1941—1944)	273

4.4. Радянський партизанський рух і комуністичне підпілля	280
4.5. Український націоналістичний рух у роки Другої світової війни	287
4.6. УРСР в 1941—1945 рр.: влада і суспільство	300
РОЗДІЛ 5. УКРАЇНСЬКА РСР У 1945—1991 рр.	313
5.1. Суспільно-політичне життя в УРСР	313
5.2. Соціальна сфера та економічний розвиток УРСР	341
5.3. УРСР у міжнародних відносинах	367
5.4. Освітньо-науковий простір і культурно-духовне життя	381
РОЗДІЛ 6. УКРАЇНА ЗА ДОБИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ	398
6.1. Створення системи державної влади та конституційний процес	398
6.2. Трансформація української економіки: перехід від плану до ринку	428
6.3. Зовнішня політика України	436
6.4. Гуманітарна політика в Україні	453
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	465
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	474

ПЕРЕДМОВА

У кожному сучасному розвинутому суспільстві існують теми, які провокують гострі дебати, а інколи й громадянські протистояння чи конфлікти. Як правило, вони точаться навколо тих суспільних проблем, які мають складне історичне підґрунтя, впливають на формування життєвих цінностей великих груп громадян. Світові практиці відомо багато таких ситуацій: діаметрально протилежні оцінки іспанцями подій громадянської війни, ролі в ній республіканців і франкістів; неоднозначне сприйняття в Італії постаті Д. Гарібальді та

реалізованого ним об'єднання півдня і півночі країни; дискусії у Великій Британії щодо особи О. Кромвеля; кардинально різне ставлення суспільства до короля Карла XII у Швеції та маршала К. Маннергейма у Фінляндії; неоднакові погляди на громадянську війну в США; дискусії в Туреччині навколо Молодотурецької революції та особи М. Кемаля (Ататюрка); різні оцінки усташського руху й усташської державності в Хорватії; суперечки навколо четницького руху в Сербії; неоднакові погляди на рух Опору і громадянську війну у Греції, постаті В. Квіслінга в Норвегії, А. Петена і Ш. де Голля у Франції тощо.

Чимало питань історії України також викликають суспільні збурення. Щоправда, гострі дебати стосовно більшості історичних проблем відбуваються в середовищі політиків, журналістів і пересічних громадян, а не професійних істориків. Серед фахівців, для яких важливіші факти, документи і виважений їх аналіз, куди менше суперечок і радикалізму в поглядах на резонансні історичні події, ніж у суспільно-політичних дискусіях, базованих на емоціях, стереотипах, історичних міфах, перекручуванні та препаруванні фактів.

Історичні проблеми, які розколюють українське суспільство, охоплюють минувшину наших земель на всю хронологічну глибину. На дискусійному полі опинилися проблеми, що стосуються трипільської археологічної культури, середньовічної Київської держави, «канонічності» церковних соборів понад 400-річної давнини, постатей козацьких гетьманів від П. Сагайдачного до К. Розумовського, Гадяцького договору, Полтавської битви, становлення модерної нації в Україні у XIX—XX ст., діяльності М. Драгоманова, М. Михновського тощо.

Найвищої точки кипіння суспільні дискусії сягають при обговоренні складних питань історії минулого століття. Емоції та стереотипи, що накладаються на особистий життєвий досвід і досвід предків, багатьох виводять із рівноваги. При цьому відкидається думка, що історія, як і сучасне життя, є цілковито неоднозначною, жодна історична подія не може мати винятково позитивних або винятково негативних оцінок, а політичні постаті минулого — це звичайні люди зі своїми вадами і сильними сторонами, які діяли відповідно до виховання, світогляду, обставин, переконань. Тому будь-який їхній вчинок слід ґрунтовно вивчати.

Сучасне наше суспільство розривають проблеми голодоморів і репресій, світових війн і революційних подій 1917—1920 рр., націоналістичного руху тощо. Головною проблемою, яка провокує надмірний суспільний резонанс,

є незважене та некоректне втручання політиків в історію, їхнє намагання екстраполювати проблеми минувшини на сьогодення і майбутнє. Свого часу всесвітньо відомий американський учений Едвард Сайд у книзі «Культура й імперіалізм» слушно зауважив: «Звернення до минулого — одна з найпоширеніших стратегій інтерпретації теперішнього. Їх породжує не лише незгода стосовно того, що було в минулому і чим було минуле, а радше непевність стосовно того, чи минуле насправді минуло, завершилося, проїшло, чи триває — хоч, мабуть, і в інших формах. Ця проблема стимулює різноманітні дискусії про впливи, провину й оцінки, про теперішні обставини і майбутні пріоритети».

У сучасній Україні потрібно дійти до головного суспільного компромісу — погодитися з тим, що «минуле все ж таки минуло» й неприпустимо його використовувати у злободенних політичних дискусіях. Держава має зайняти таку позицію щодо резонансних історичних тем:

- вважати неприпустимими їхнє використання політиками, журналістами з метою відвернення уваги суспільства від поточних проблем, підняття власних політичних рейтингів або рейтингів видань чи телеканалів;
- публічно їх обговорювати винятково фахівцями-істориками;
- пропагувати здобутки вітчизняної історичної науки через масові видання, науково-популярні праці, документальні фільми, фаховий телеканал «Історія» (подібний досвід має Польща). Саме в науковій площині мали б відбуватися дискусії щодо складних питань історії та їх сучасних інтерпретацій.

Важливу роль у формуванні суспільного компромісу щодо минулого українського народу й української землі має відіграти якісна історична освіта, базована на детальному вивченні фактів, коректних інтерпретаціях і трактуваннях, ставленні до проблем історії як до справді наукових, а не політичних. Вироблення у студентів професійного погляду на історію як науку і стійкого «імунітету» до «історичних вірусів» — одне з найактуальніших сучасних завдань. Розв'язання його допоможе учасникам суспільних дискусій слухати і чути один одного, відмовитися від звички вважати свої уявлення про минуле єдино правильними, нав'язувати суспільству індивідуальну пам'ять своєї родини, професійної групи або регіону як модель загальнонаціональної історичної пам'яті. У сучасному світі історична пам'ять політичної нації складається з велетенської мозаїки індивідуальних пам'ятей, які доповнюють одна одну, своєю неповторністю формують унікальність нації та окреслюють спільні координати національного минулого, сьогодення і майбутнього.

Книга, яку ми передаємо до рук читачів, є ще однією спробою комплексного та всебічного погляду на вітчизняну історію новітньої доби. Погляду, в якому професійні історики намагалися не згладжувати «гострих кутів», не нав'язувати простих відповідей на складні питання, а лише подати виважене бачення розвитку основних подій минулого протягом останніх ста років. У ній знайшли відображення різні індивідуальні, групові, регіональні історичні пам'яті, якнайширше коло документальних свідчень і найкращі досягнення вітчизняної історіографії останніх десятиліть.

У навчальному посібнику враховано результати наукових досліджень багатьох істориків, зокрема В. Барана, Т. Бевз, І. Біласа, С. Білоконя,

О. Бойка, Я. Верменич, В. Верстюка, С. Віднянського, П. Гай-Нижника, Я. Грицака, П. Доброва, В. Даниленка, Г. Касьянова, В. Короля, А. Коцура, В. Коцура, С. Кульчицького, М. Литвина, О. Любовець, В. Марочка, Л. Новохатька, Т. Осташко, Р. Пирога, Ф. Проданюка, О. Реєнта, О. Рубльова, А. Руснachenka, В. Сергійчука, В. Смолія, В. Солдатенка, Ю. Терещенка, А. Трубайчuka, В. Ченцова, Б. Чирка, Ю. Шаповала, Л. Якубової, В. Яремчук та ін.

Запропоновані у навчальному посібнику розділи відповідають змістом модулям навчальної програми дисципліни «Новітня історія України», яка викладається для студентів історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Він містить необхідний обсяг фактичного матеріалу, тлумачення ключових подій і явищ соціального, економічного, політичного та культурного життя України у ХХ — на початку ХХІ ст., роз'яснення історичних термінів, перелік джерел і рекомендованої літератури, а також іменний покажчик.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ НОВІТНЯ ДОБА

Це видання є ще однією спробою комплексного та всебічного погляду на вітчизняну історію новітньої доби. Погляду, в якому професійні історики намагалися не згаджувати «гострих кутів», не нав'язувати простих відповідей на складні питання, а лише подати виважене бачення розвитку основних подій минулого протягом останніх ста років. У ньому знайшли відображення різні індивідуальні, групові, регіональні історичні пам'яті, якнай ширше коло документальних свідчень і найкраці досягнення вітчизняної історіографії останніх десятиліть.